บทที่ 2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายและความเป็นมาของคำว่าพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน (Ethnobotany)

คำว่า Ethnobotany ในภาษาอังกฤษถูกใช้ครั้งแรกโดย Dr. John W. Harsberger นักพฤกษศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัย Pensylvania ประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1895 ในการเสนอผลงานต่อที่ประชุมทางด้านโบราณคดีของมหาวิทยาลัย Pensylvania และให้ความหมายของคำว่า Ethnobotany ไว้ว่า เป็นการศึกษาถึงพืชที่คนด้อยอารยธรรมและคนดั้งเดิมในท้องถิ่นได้นำมาใช้ประโยชน์ คำว่า Ethnobotany มาจากรากศัพท์ที่ว่า

Ethno ขนบธรรมเนียมและวัฒนธรรมที่ได้มีการสืบทอดมาแต่โบราณ

Botany การศึกษาเกี่ยวกับพืช

สำหรับประเทศไทยคำว่าพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเริ่มใช้ครั้งแรกในการสัมมนาระดับประเทศเรื่องพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน จัดโดยสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ ระหว่างวันที่ 18-22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2534 โดยมีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า "Ethnobotany" โดย ศ. ดร. เต็ม สมิตินันท์ ดร. วีระชัย ณ นคร และคณะได้แปลความหมายของพฤกษศาสตร์พื้นบ้านให้กระชับขึ้นและสอดคล้องกับทรัพยากรและวัฒนธรรมไทยไว้ว่า เป็นการศึกษาถึงประโยชน์ของพืชที่ได้มีการสืบทอดกันมาแต่โบราณทั้งที่เป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย ตลอดจนที่ใช้เป็นสัญลักษณ์และความเชื่อต่าง ๆ รวมถึงวิธีการจำแนกแบบพื้นบ้าน ตลอดจนขั้นตอนการเตรียมและลู่ทางการใช้พืชนั้นๆ (เต็ม และวีระชัย, 2534)

ชูศรี (2534) ในการสัมมนาระดับประเทศ เรื่องพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ได้เสนอแนวทางในการศึกษาและวิจัยพฤกษศาสตร์พื้นบ้านเป็นครั้งแรก พร้อมทั้งเสนอผลงานเรื่องผลไม้ที่ใช้เป็นผักในตลาดเชียงใหม่กว่า 30 ชนิด โดยให้รายละเอียดพืชแต่ละชนิด ส่วนที่ใช้ พร้อมทั้งตำรับอาหารที่น่าสนใจของผักพื้นบ้าน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการวิจัยพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในภาควิชาชีววิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

2.2 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในต่างประเทศ

การศึกษาด้านพฤกษศาสตร์ในสมัยเริ่มแรก มักจะศึกษาด้านอนุกรมวิธานพืชเป็นหลัก ผลงานส่วนใหญ่จึงเน้นทางการบรรยายลักษณะของพรรณพฤกษชาติ ข้อมูลด้านการใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้มีการบันทึกไว้เป็นส่วนน้อย แต่จุดเริ่มต้นที่แท้จริงมาจาก Christopher Columbus ผู้ค้นพบทวีปอเมริกาเหนือในปี ค.ศ. 1492 เมื่อเดินทางกลับยุโรป ก็ได้รายงานผลการสำรวจซึ่งได้กล่าวถึงการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวอินเดียนแดงไว้ด้วย รวมทั้งเรื่องราวการผจญภัย ความมั่งคั่ง ภูมิประเทศที่สวยงาม ตลอดจนวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียม ของชาวอินเดียนแดงที่ผิดแปลกออกไปโดยสิ้นเชิง ทำให้มีผู้คนหลั่งไหลอพยพไปยังดินแดนแห่งนี้ โดยเฉพาะนักวิทยาศาสตร์ในสมัยนั้น ได้ตื่นตัวศึกษาถึงพืชเศรษฐกิจ และพืชที่ใช้ทำยารักษาโรค มีการยอมรับพืชพื้นบ้านหลายชนิดเข้ามาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันทั้งที่เป็นอาหารและยารักษาโรค ตลอดจนได้นำพันธุ์ไปปลูกยังบริเวณอื่นของโลก นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยด้านพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศอื่นในเวลาต่อมา

Motte-Frorac (1996) ได้ศึกษาการใช้ยางสนเป็นยาสมุนไพรของชาว P' urhepecha ซึ่งอาศัยอยู่ตอนกลางของประเทศเม็กซิโก คนเหล่านี้ใช้ประโยชน์จากสน เช่นใช้ไม้สำหรับสร้างบ้านและทำอุปกรณ์ของใช้อื่นๆ ใช้เป็นเชื้อเพลิง กินเมล็ดเป็นอาหารเช่น *Pinus cembroides* Zucc., *P. pinceana* Gordon นอกจากนี้ยางสนหลายชนิดใช้เป็นยารักษากระดูกหัก กระดูกเคลื่อน โรคข้ออักเสบ อาการปวดหัว โรคเหงือก และฟันผุ แก้หลอดลมอักเสบ โรคหิด แก้ปาก มือและเท้าแตก การกลั่นยางสนยังคงทำตามกรรมวิธีแบบโบราณ โดยนำไม้สนท่อนเล็ก ๆ บรรจุในหม้อปากแคบ ปากหม้อมีลิ้นกั้นไม่ให้ไม้สนออกมา ขุดหลุมที่มีรูทะลุออกสองด้าน ก้นหลุมวางภาชนะรองยางสนไว้ คว่ำปากหม้อลงที่ปากหลุม นำฟืนมากองสุมก้นหม้อแล้วจุดไฟ ยางสนจะหยดลงในภาชนะที่รองก้นหลุม สนแต่ละชนิดให้ปริมาณยางแตกต่างกันออกไป สนที่ให้ยางปริมาณมากเช่น *P. pseudostrobus* Lindley, *P. oocarpa* Schiede, *P. lawsonii* Roezl, *P. leiophylla* Schlecht. & Cham. แต่มีบางชนิดที่ให้ยางไม่มากเช่น *P. douglasiana* Martinez, *P. hartwegii* Lindl.

Singh (1996) ได้ศึกษาพืชอาหารในเมือง Mandi ประเทศอินเดีย เมืองนี้ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเทือกเขาหิมาลัย สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 500-4,000 ม. จากการสำรวจพืชป่าที่เป็นพืชอาหารประจำวันรวมทั้งพืชที่ใช้เป็นอาหารยามขาดแคลน พบพืชอาหารที่นำมาใช้ประโยชน์ 64 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหารที่ใช้กันทั่วไปและมีวางขายตามตลาด 6 ชนิดได้แก่ หยั่งเหมย (*Myrica esculenta* Ham.) หมันดง (*Cordia dichotoma* Forst.) กูดย่อย (*Diplazium polypodioides* Bl.) มะขามป้อม(*Emblica officinalis* Gaertn.) ทับทิม (*Punica granatum* L.) พืชอาหารที่ใช้กันค่อน

ข้างมาก 18 ชนิด เช่นขี้เหล็กอเมริกัน (*Cassia floribunda* Cavan) พืชที่ใช้ไม่มาก 31 ชนิดเช่น *Potamogeton perfoliatus* L., *Allium jacquemontii* Kunth และ *Rumex nepalensis* Spreng พืชที่ใช้เป็นอาหารยามขาดแคลน 9 ชนิดเช่น *Pyrus pashia* Buch.-Ham.

Radhakrishnan , Pandurangan และ Pushpangadan (1996) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของพืชอาหารในรัฐ Kerala ประเทศอินเดีย รัฐนี้มีพื้นที่ขนาดเล็ก สภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบสลับกับเทือกเขาสูงสลับซับซ้อน มีชนิดของพันธุ์ไม้ดอกประมาณ 4,000 ชนิด ประชากรของเมืองนี้ประกอบด้วยชนพื้นเมือง 35 กลุ่ม จากการเลือกศึกษาชนพื้นเมือง 10 กลุ่ม พบว่ามีพืชอาหารประมาณ 150 ชนิด พวกเขาใช้ส่วนต่าง ๆ ของพืชเช่นดอก ผล เมล็ด ใบและยอดอ่อน หัวใต้ดินมาเป็นอาหาร เช่น เม่าสร้อย (*Antidesma acidum* Retz.) กินผลสุก หมามุ่ย (*Mucuna pruriens* DC.) กินเมล็ด นอกจากนี้มีพืชบางชนิดที่เป็นอาหารและสมุนไพรด้วย เช่นเมล็ดของสะบ้า (*Entada pursaetha* DC.) และรากของ *Utleria salicifolia* Bedd. ใช้เป็นอาหารและรักษาแผลในกระเพาะอาหาร

Diallo , Hveem และ Berge (1996) ได้ศึกษาพืชสมุนไพรของชาว Sahel ในเมือง Malian Gourma ของประเทศ Mali ประเทศนี้ตั้งอยู่ทางตะวันตกของทวีปแอฟริกา ประชากรส่วนใหญ่มีฐานะยากจน การรักษาโรคยังคงใช้สมุนไพรมากถึง 80% การสำรวจในช่วงปี ค.ศ. 1989-1991 ใช้วิธีสอบถามชาวบ้าน 424 ครัวเรือน พบพืชสมุนไพร 60 ชนิด พบพืชวงศ์ Poaceae 8 ชนิด วงศ์ Tiliaceae 6 ชนิด วงศ์ Capparidaceae 5 ชนิด วงศ์ Mimosaceae 5 ชนิด วงศ์ Asclepiadaceae 4 ชนิด วงศ์ Combretaceae 3 ชนิด ส่วนใหญ่จะนำใบมาตากแห้ง เพื่อเก็บไว้ใช้ได้นานขึ้น ตัวอย่าง เช่น *Cassia italica* ใช้ใบกินแก้ปวด แก้ไข้ หรือแก้ท้องผูก *Maerua crassifolia* ใช้ใบและกิ่งกินแก้ปวดท้องหรือท้องผูก *Acacia nilotica* ใช้ใบและผลกินแก้หวัดหรือท้องเสีย

2.3 การศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านในประเทศไทย

สานิตย์ (2530) ได้ศึกษาพืชป่าที่นำมาใช้ประโยชน์นอกเหนือจากการนำมาใช้เป็นอาหาร ของชาวเขาและคนท้องถิ่นในบางพื้นที่ของจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะในด้านสีย้อม เส้นใย เครื่องเทศ เครื่องหอม และสมุนไพร โดยแบ่งพื้นที่ทำการสำรวจตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ออกเป็น บริเวณเทือกเขาที่เป็นที่อยู่อาศัยของชาวเขาเผ่าม้ง ได้แก่ ขุนช่างเคี่ยน อำเภอเมือง ดอยปุย อำเภอหางดง และบริเวณพื้นราบในเขตอำเภอดอยสะเก็ด สันทราย แม่ริม แม่แตง สันกำแพง สันป่าตอง สารภี หางดง และอำเภอเมือง รวบรวมตัวอย่างได้ 54 ชนิด สกุล 30 วงศ์ ตัวอย่างพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ฮ่อม ปอกัญชา ปอกระสา และรักใหญ่

พิมพ์ใจ (2531) ได้สำรวจไม้ป่าที่มีผลรับประทานได้ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย พบตัวอย่างพืชที่เก็บรวบรวมได้ 100 ชนิด จัดอยู่ใน 75 สกุล และ 43 วงศ์ มีสกุลที่เด่น ๆ เช่น *Castanopsis*, *Elaeagnus*, *Elaeocarpus*, *Eugenia*, *Hibiscus*, *Irvingia*, *Phyllanthus*, *Protium*, *Schleichera* และ *Spondias*

Trisonthi (1990) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์จากผลผลิตจากป่าของคนพื้นเมืองและชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่และแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ พบพืชที่ใช้ประโยชน์ได้มากกว่า 100 ชนิด โดยทำการบันทึกลักษณะของพืชที่ใช้ ประโยชน์และขั้นตอนวิธีใช้ประโยชน์จากพืช ผลผลิตจากป่าสามารถใช้เป็นพืชอาหาร พืชเครื่องเทศ พืชสมุนไพร พืชให้เส้นใย พืชสีย้อมเป็นต้น ตัวอย่างพืชที่น่าสนใจ เช่น *Arenga pinnata* Merr. *Broussonetia papyrifera* Vent. *Castanopsis* spp. *Diospyros mollis* Griff. *Zanthoxylum limonella* Alston และปัจจุบัน *Arenga pinnata* เป็นพืชที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์มากเพราะมีคนนิยมบริโภคเมล็ดมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันยังไม่มีการปลูกเพราะ *Arenga pinnata* ต้องการสภาพแวดล้อมเฉพาะในการเจริญเติบโต

รัชดา (2535) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวม้งขาว ในหมู่บ้านช่างเคี่ยน จังหวัดเชียงใหม่ พบการใช้พืชหลายชนิดบ่งบอกถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวม้งขาว พืชอาหารที่ชาวม้งขาวนำมาใช้ประโยชน์ที่น่าสนใจคือ ต้นเด็งช้างเผือก (*Lilium nepalense*) ซึ่งปัจจุบันพบน้อยมากและเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เนื่องจากชาวม้งใช้หัวซึ่งเป็นส่วนที่ใช้ขยายพันธุ์มาทำเป็นอาหาร พืชสมุนไพรที่น่าสนใจ ได้แก่ชั่วตัวแรง (*Arcangelisia* sp.) มีสรรพคุณในการรักษาเอ็นขาด กระดูกข้อหัก โดยใช้ใบตำพอก ด้านพืชเส้นใยพบว่ามีการทอผ้าจากเส้นใยกัญชง (*Cannabis sativa* Linn.) และการใช้ฮ่อม (*Baphicacanthus cusia* Brem.)ในการย้อมผ้า

Trisonthi และ Rerkasem (1993) ศึกษาความหลากหลายของพืชในพื้นที่เกษตรกรรมในภาคเหนือของประเทศไทย พบพืชที่นำมาใช้ประโยชน์มากกว่า 130 ชนิด จาก 49 วงศ์ จำแนกเป็นพืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชใช้สร้างที่อยู่อาศัย พืชเศรษฐกิจและพืชที่ใช้ประโยชน์อื่น ๆ

ปรัชญา (2536) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวม้งลายหมู่บ้านแม่สาใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ตัวอย่างพืชที่ชาวม้งลายใช้ในการดำรงชีวิต ที่แสดงถึงภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น ปีกแมลงสาบ (*Zebrina pendula* Schnizl.) และ *Gynura bicolor* DC. ใช้ต้มกับไก่กินแก้ปวดเมื่อย กัญชง (*Cannabis sativa* Linn.) ใช้ในการทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม ใบฮ่อม (*Baphicacanthus cusia* Brem.) ใช้ในการย้อมผ้า

ปิยวรรณ (2538) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ จากการสำรวจพบพืชทั้งหมด 291 ชนิด จัดอยู่ใน 229 สกุล 109 วงศ์ พบพืชสมุนไพรที่ชาวกะเหรี่ยงใช้ใน

การเพิ่มความแข็งแรงของร่างกาย ได้แก่ ม้าสามต๋อน *Asparagus filicinus* Buch.-Ham. (บ้านห้วยตอง และบ้านแม่แฮเหนือ) กำลังเสือโคร่ง *Betula alnoides* Buch.-Hum (บ้านห้วยตอง และบ้านแม่แฮเหนือ) โด่ไม่รู้ล้ม *Elephantopus scaber* Linn. (บ้านทุ่งหลวง และบ้านแม่แฮเหนือ) และฮ่อสะพายควาย *Hiptage bengalensis* Kurz (บ้านแม่หลอดใต้ และบ้านผาแตก) พืชสมุนไพรอื่น ๆ ได้แก่ ปุย *Careya sphaerica* Roxb. (บ้านแม่หลอดใต้) ใช้รักษาแผลที่ถูกไฟไหม้

Trisonthi (1996) รายงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการใช้ประโยชน์จากพืชของชาวเขาเผ่าลัวะและถิ่นในภาคเหนือของประเทศไทย ในการประชุมสัมมนาเรื่อง พฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ครั้งที่ 5 ที่เมือง Nairobi ประเทศ Kenya

ชัยยุทธ (2539) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่าถิ่น หมู่บ้านวังเสา จังหวัดน่าน สำรวจพบพืชทั้งสิ้น 91 ชนิด ส่วนใหญ่เป็นพืชอาหารและสมุนไพร ตัวอย่างเช่น ผักโขม (*Amaranthus* sp.) ยอดอ่อนนำไปแกง แสยก (*Pedilanthus tithymaloides* Poit.) นำใบมาตำพอกแผลไฟไหม้ ว่านพังพอน (*Tacca integrifolia* Ker-Gawl.) ใช้ใบอ่อนเป็นอาหาร มะเดื่อยหิน (*Coix puellarum* Bal.) ใช้ผลเป็นอาหารและรากต้มน้ำดื่มเพื่อขับนิ่ว

เยาวนิตย์ (2539) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในเขตศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแกน้อยและหนองเขียว จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ เผ่าคะฉิ่น ละว้า มูเซอแดง มูเซอดำ และจีนฮ่อ รวบรวมพืชได้ 264 ชนิด จัดอยู่ใน 204 สกุล 91 วงศ์ พืชที่น่าสนใจคือ ลิ้นคู้ (*Polygonum paleaceum* Wall.) ชาวมูเซอแดง ใช้รากรักษาอาการท้องร่วง หญ้าดีควาย (*Swertia angustifolia* Ham.) ชาวมูเซอดำ ใช้รากต้มน้ำดื่มรักษาโรคมาลาเรีย พุทธรักษากินหัว (*Canna edulis* Kerr) ชาวละว้าและจีนฮ่อใช้รากฝนละลายน้ำดื่มเป็นยาบำรุงกำลัง

ทัศนีเวศ (2540) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวมูเซอดำ หมู่บ้านห้วยโป่ง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบพืชที่ใช้ประโยชน์ทั้งสิ้น 81 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 30 ชนิด พืชสมุนไพร 44 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 4 ชนิด และพืชประโยชน์อื่น ๆ 7 ชนิด ตัวอย่างเช่น มะแว้งนก (*Solanum nigrum* Linn.) ยอดต้มกินกับน้ำพริก ราชาวดีป่า (*Buddleja asiatica* Lour.) รากทุบแช่น้ำทาผิวแก้ผื่นคัน ฉับแป้ง (*Solanum erianthum* D.Don) รากต้มน้ำดื่มแก้ริดสีดวง ต้นผาถ่านทำดินปืน

พรอนันต์ (2540) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวลีซอหมู่บ้านสามกุลา อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบพืชที่ใช้ประโยชน์ 83 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 36 ชนิด พืชสมุนไพร 15 ชนิด พืชที่ใช้เลี้ยงสัตว์ 6 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 8 ชนิด และพืชประโยชน์อื่น ๆ 24 ชนิด ตัวอย่างเช่น

กะตังใบ (*Leea indica* Merr.) ใช้รากต้มน้ำดื่มแก่ปัสสาวะขัด ส้มผด (*Rhus chinensis* Muell) รับประทานผลสด

จิตติพร (2540) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวอาข่า หมู่บ้านดอยสะโงะ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พบพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ 112 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 69 ชนิด พืชสมุนไพร 30 ชนิด พืชที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ 16 ชนิด พืชประโยชน์อื่นๆ 13 ชนิด

จันทรารักษ์ (2541) ได้ ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวไทลื้อ ชาวม้ง และชาวเย้า ในบางพื้นที่ของจังหวัดน่าน พบพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ 273 ชนิด 221 สกุล 98 วงศ์ แบ่งเป็นพืชอาหาร 98 ชนิด สมุนไพร 162 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 11 ชนิด และพืชประโยชน์อื่น ๆ 31 ชนิด พบพืชเฉพาะถิ่น 1 ชนิด คือ บ่าบุกต้นเดียว (*Maesa glomerata* K. Larsen & C.M. Hu) ม้งใช้รากต้มน้ำดื่มแก้อาการป่วยเรื้อรัง ตัวอย่างพืชที่น่าสนใจได้แก่ สมุทรโคดม (*Sorghum vulgare* var. *saccharatum* Boerl.) เย้ารับประทานลำต้น มีรสชาติหวานเหมือนอ้อย และเมล็ดยังนำไปเลี้ยงสัตว์

ทิพย์สุดา (2541) ได้ศึกษาพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวขมุบ้านน้ำหลุ ชาวลัวะบ้านเต๋ยกลาง และชาวถิ่นบ้านแจลง จังหวัดน่าน ผลการสำรวจพบพืชที่มีการนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น 232 ชนิด 199 สกุล 85 วงศ์ พบว่าเผ่าขมุมีการใช้ประโยชน์จากพืชมากที่สุดคือ 165 ชนิด รองลงมาคือเผ่าลัวะ 126 ชนิด และเผ่าถิ่นมีการนำพืชมาใช้ประโยชน์น้อยที่สุดคือ 97 ชนิด การนำพืชมาใช้ประโยชน์เป็นพืชอาหารพบว่ามีจำนวนชนิดพืชมากที่สุดจากทั้งสามเผ่า ตัวอย่างพืชที่น่าสนใจเช่น ต้างหลวง (*Trevesia palmata* Vis.) ใช้ดอกอ่อนเป็นผักใส่แกง รางจืด (*Thunbergia laurifolia* Linn.) ตัดลำต้นยาวประมาณ 15 ซม. เป่าหูเวลาหูอื้อ

2.4 จังหวัดน่าน

2.4.1 ประวัติเมืองปัวและเมืองน่าน (สถาบันวิจัยสังคม, 2526)

เมืองน่านหรือเมืองนันทบุรีเป็นจังหวัดเก่าแก่ มีประวัติความเป็นมายาวนานกว่า 700 ปี ก่อนจะมาตั้งอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน เมืองเก่าของจังหวัดน่านชื่อว่า วรนคร ซึ่งปัจจุบันคือพื้นที่ของอำเภอปัว จากพงศาวดารกล่าวว่าพระยาภูคา เจ้าเมืองย่าง ซึ่งปัจจุบันคือบ้านป่าตอง ตำบลศิลาเพชร มีราชบุตรบุญธรรมสององค์ องค์พี่ชื่อขุนนุ่น องค์น้องชื่อขุนฟอง เมื่อบุตรทั้งสองเจริญวัยขึ้น พระยาภูคาได้สร้างเมืองทางทิศตะวันออกของแม่น้ำโขง ชื่อว่า "จันทบุรี" ปัจจุบันคือเมืองหลวงพระบางให้แก่ขุนนุ่นผู้เป็นพี่ และสร้างเมืองริมฝั่งแม่น้ำโขงทางตะวันตก ชื่อว่า "วรนคร" ให้แก่ขุนฟองผู้น้อง เมื่อตั้งวรนครเป็นราชธานีของแคว้นน่านประมาณปี พ.ศ. 1825 ซึ่งตรงกับรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงแห่งกรุงสุโขทัย กษัตริย์วงศ์ภูคาสืบราชสมบัติต่อมาได้ 4 ชั่วขัติวงศา ในปี พ.ศ. 1899 พระยาโสกัตตกันทิเจ้าเมืองสุโขทัย ได้เชิญพระยาการเมืองไปช่วยพิจารณาสร้างวัดหลวงอภัยในกรุงสุโขทัย และทรงได้ให้พระบรมธาตุแก่พระยาการเมือง อันเป็นเหตุให้พระยาการเมืองย้ายภูมิลำเนา นำรี้พลอัญเชิญพระบรมธาตุมาบรรจุไว้ ณ ดอยภูเพียงแช่แห้ง ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำน่าน เมืองวรนครจึงมีสภาพเป็นเมืองเก่าขึ้นกับแคว้นน่านตลอดมา ต่อมาภายหลังจากพระยาการเมืองถึงแกพิราลัย พระยาผากองราชบุตรได้ขึ้นครองเมืองสืบมา จนถึง พ.ศ. 2117 ลำน้ำน่านเกิดเปลี่ยนทิศทาง ทำให้เกิดความแห้งแล้งในเวียงภูเพียงแช่แห้ง จึงได้อพยพผู้คนไปสร้างเมืองนันทบุรี ทางด้านทิศตะวันตกของลำน้ำน่าน อันเป็นสถานที่ตั้งของตัวจังหวัดน่านในปัจจุบัน

เมืองน่านมีอาณาเขตปกครองไม่กว้างขวางนัก เนื่องจากสภาพภูมิประเทศถูกปิดล้อมด้วยเทือกเขาสูงและป่าทึบ มีที่ราบสำหรับทำการเกษตรจำกัด ไม่เพียงพอต่อการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารสำหรับเลี้ยงผู้คนจำนวนมาก เมื่ออาณาจักรหรือแว่นแคว้นใดที่อยู่ใกล้เคียงมีอำนาจมากมักเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองและการปกครองเหนือน่านเสมอ บางครั้งก็ตกอยู่ในสภาพหัวเมืองประเทศราช บางครั้งก็เปลี่ยนไปเป็นหัวเมืองภายในอาณาเขต ผู้ยึดครองเข้ามามีอำนาจจัดการปกครองโดยตรง โดยจัดส่งขุนนางมาปกครองสับเปลี่ยนกันไป ตราบจนกระทั่งมีการยกเลิกการปกครองโดยระบบเจ้าผู้ครองนคร หลังจากเจ้ามหาพรหมสุรธาดาถึงแก่พิราลัยเมื่อปี พ.ศ. 2474

ปัจจุบันจังหวัดน่านแบ่งเขตการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 14 อำเภอ กับอีก 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอท่าวังผา อำเภอทุ่งช้าง อำเภอนาน้อย อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว อำเภอบ้านหลวง อำเภอเวียงสา อำเภอแม่จริม อำเภอสันติสุข อำเภอนาหมื่น อำเภอบ่อเกลือ อำเภอสองแคว อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และกิ่งอำเภอภูเพียง

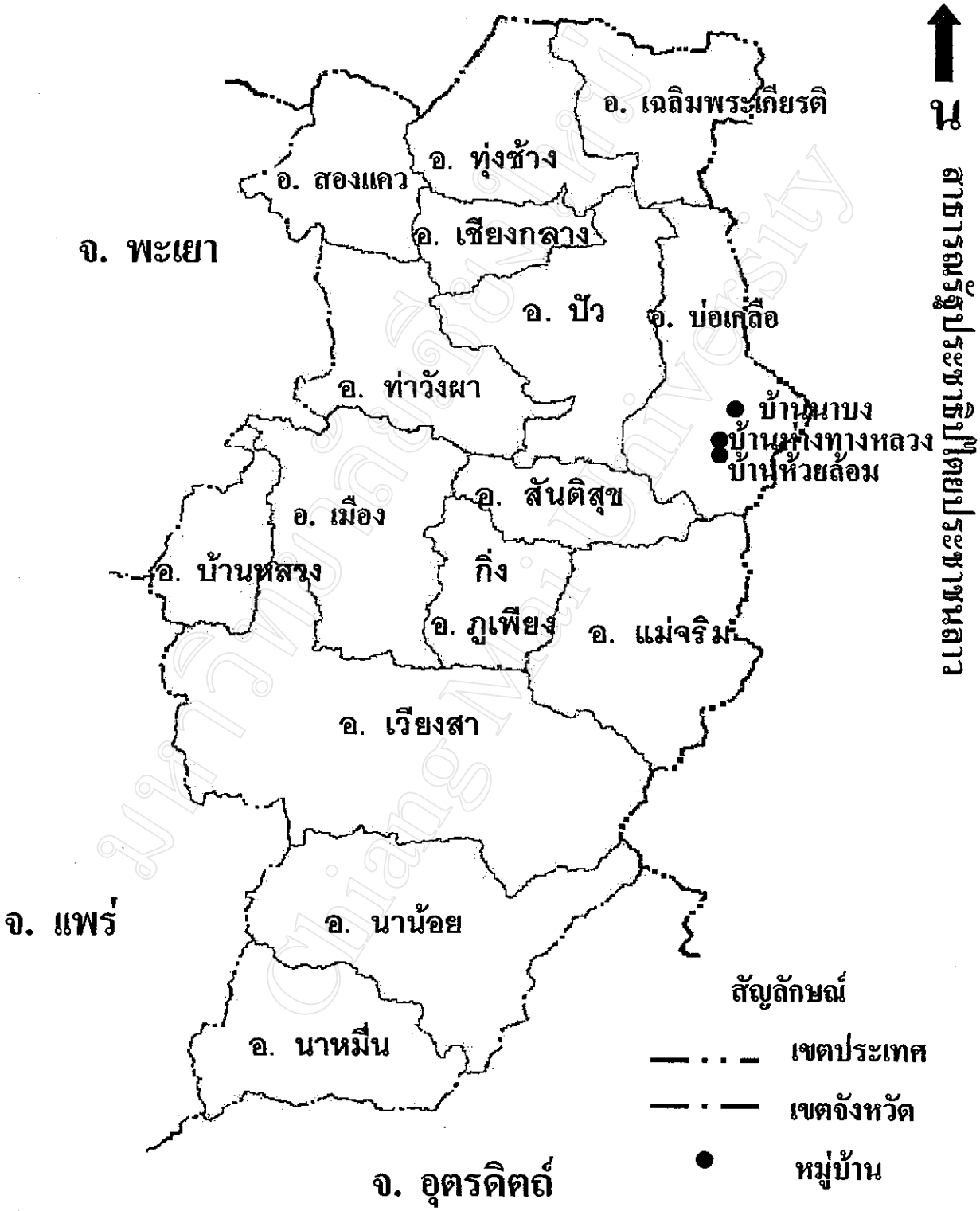

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2541

รูป 1 แผนที่จังหวัดน่าน

จังหวัดน่านมีประชากรทั้งหมด 488,192 คน ผู้ชาย 244,084 คน ผู้หญิง 241,108 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน, 2541) ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดน่านเป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมที่เรียกตัวเองว่าคนเมืองและมีชาวไทยกลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งชาวเขาอาศัยอยู่ตามที่ราบและเทือกเขาสูงจำนวนมากเช่นไทยลื้อ ซึ่งมีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับคนเมือง ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ได้แก่ ม้ง เย้า มูเซอ ขมุ และถิ่น ชาวถิ่นมีจำนวนประชากรมากที่สุด รองลงมาได้แก่ชาวม้งและชาวเย้า ส่วนชาวมูเซอมีประชากรน้อยที่สุด

ตาราง 1 ข้อมูลชุมชนบนพื้นที่สูงจังหวัดน่าน ปี 2538

อำเภอ	กลุ่มบ้าน	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนเพศชาย	จำนวนเพศหญิง	ประชากรรวม
เมือง	24	1,238	4,383	4,113	8,496
เชียงกลาง	15	808	2,022	1,969	3,991
ท่าวังผา	22	861	2,793	2,617	5,410
ทุ่งช้าง	22	1,537	4,505	4,527	9,032
นาน้อย	1	101	501	514	1,015
ปัว	38	2,553	12,859	11,328	24,187
เวียงสา	10	506	1,855	1,628	3,483
แม่จริม	6	392	1,248	1,157	2,405
สันติสุข	4	361	1,005	1,023	2,028
บ่อเกลือ	**74**	**2,527**	**7,976**	**8,616**	**16,592**
สองแคว	17	870	2,888	5,947	5,502
รวม	**233**	**11,754**	**42,035**	**40,106**	**82,141**

ที่มา: ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทย, กรมประชาสงเคราะห์

2.4.2 อำเภอบ่อเกลือ

อำเภอบ่อเกลือเดิมมีฐานะเป็นตำบลบ่อเกลือเหนือ และตำบลบ่อเกลือใต้ อำเภอปัว แต่เนื่องด้วยนโยบายของรัฐบาลต้องการให้เขตการปกครองที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ แยกออกเป็นหน่วยขนาดเล็ก โดยมีจุดประสงค์เพื่อการพัฒนาทางด้านต่าง ๆ รวดเร็วขึ้น ตำบลบ่อเกลือเหนือ

และบ่อเกลือใต้จึงได้ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอตั้งแต่วันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2531 และยกฐานะเป็นอำเภอเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2538 ประกอบด้วย 4 ตำบล 38 หมู่บ้าน คือตำบลบ่อเกลือเหนือ ตำบลดงพญา ตำบลบ่อเกลือใต้ และตำบลภูฟ้า ประชากรทั้งหมด 13,399 คน ชาย 6,908 คน หญิง 6,491 คน ประกอบด้วยชนเผ่าถิ่นประมาณร้อยละ 76 ไทยเหนือร้อยละ 19 เผ่าม้งร้อยละ 5 อำเภอบ่อเกลือตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดน่าน มีอาณาเขตทิศตะวันตกติดกับอำเภอปัว ทิศเหนือติดกับอำเภอเฉลิมพระเกียรติ และทิศตะวันออกติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีแนวชายแดนยาว 77 กิโลเมตร ทิศใต้ติดกับอำเภอแม่จริมและอำเภอสันติสุข สภาพพื้นที่จะเป็นเทือกเขาสูงในแนวเหนือใต้ ด้านทิศตะวันตกมีเทือกเขาดอยภูแวติดต่อกับดอยภูคา ทางด้านทิศตะวันออกมีเทือกเขาหลวงพระบาง และมีที่ราบแคบ ๆ ระหว่างเทือกเขาในแนวเหนือใต้ อำเภอบ่อเกลือมีพื้นที่ 848.34 ตารางกิโลเมตร (อำเภอบ่อเกลือ, 2541) พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน ซึ่งเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำหลายสายเช่นแม่น้ำน่าน แม่น้ำว้า และแม่น้ำมาง มีที่ราบระหว่างหุบเขาตามลุ่มน้ำว้าและลุ่มน้ำมาง พื้นที่ราบลุ่มน้ำว้าที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูกมี 3 ตร. กม. แบ่งเป็นสองบริเวณอยู่ในพื้นที่บ้านสว้า บ้านห้วยขาบ บ้านนากลุ่ม บ้านนาปู 1 ตร.กม. และพื้นที่บ้านนาแมน บ้านนาแรด และบ้านเวน 2 ตร. กม. พื้นที่ราบลุ่มน้ำมางที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก 4 ตร.กม. อยู่ในพื้นที่บ้านนาขวาง บ้านนากุ่ม บ้านผักเฮือก บ้านนาเปลื่อง บ้านขาม บ้านนาดอก บ้านผาดัน บ้านนาเล้งม้า และบ้านบ่อหลวง (สถาบันวิจัยสังคม, 2526) จากสภาพพื้นที่ที่เป็นเทือกเขาสูง ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณนี้มีอาชีพทำไร่บนภูเขา การปลูกข้าวเป็นการปลูกพืชแบบหมุนเวียน โดยจะทำไร่ซ้ำที่เดิม 1–2 ปี หลังเก็บเกี่ยวแล้วจะปล่อยที่ให้ต้นไม้ขึ้นปกคลุม 5–10 ปี ก็จะเวียนกลับมาทำไร่ที่เดิมอีกครั้ง นอกจากผลิตข้าวเหนียว พบการผลิตข้าวโพด ข้าวบาร์เลย์ ถั่วลิสง กระเทียมและไม้ผลยืนต้น นับแต่อดีตเศรษฐกิจของบ่อเกลือจะขึ้นอยู่กับเกลือสินเธาว์ เกลือจากอำเภอบ่อเกลือส่งจำหน่ายในจังหวัดน่านและเขตภาคเหนือ โดยมีพ่อค้าจากจังหวัดพะเยา เชียงรายและลำปางมาซื้อเกลือเพื่อไปจำหน่าย มีเรื่องเล่าว่าเดิมบริเวณนี้มีแต่คนลัวะไม่มีคนเมืองอาศัยอยู่เลย เมื่อเจ้าหลวงปัวสร้างบ่อเกลือขึ้นจึงได้ไปเกณฑ์คนเมืองจากเชียงแสนมาอยู่ที่บ่อเกลือใต้ คนที่อาศัยอยู่บริเวณบ้านบ่อหลวงปัจจุบันจึงเป็นคนเมืองทั้งหมด นอกจากบ่อเกลือที่บ้านบ่อหลวง ยังมีแหล่งผลิตเกลือในตำบลบ่อเกลือเหนือคือบ้านด่าน บ้านเวร บ้านน้ำแคะ บ้านสว้า บ้านนาก๋ินและบ้านบ่อหยวก เกลือที่ผลิตได้จากตำบลบ่อเกลือเหนือมีสีแดง ซึ่งแตกต่างจากเกลือบ้านบ่อหลวงซึ่งมีสีขาว ดังนั้นการผลิตทำเพื่อขายและใช้ในท้องถิ่นเท่านั้น ปัจจุบันการผลิตเกลือเพื่อจำหน่ายในภาคเหนือลดความสำคัญลง เพราะในช่วงเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมามีปัญหาภัยคอมมูนิสต์ทำให้พื้นที่บริเวณนี้ขาดการติดต่อกับสังคมภายนอก ประกอบกับการคมนาคมที่สะดวกทำให้มีเกลือทะเล

ส่งเข้ามาขายทางภาคเหนือมากขึ้น พื้นที่ของอำเภอบ่อเกลือมีป่าไม้ค่อนอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะบริเวณดอยภูคาและพรมแดนไทยลาว นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าชุกชุมเช่นเก้ง กวาง เลียงผา หมูป่า หมี ชะนีและเสือ ชาวบ้านจึงมีอาชีพหาของป่า เช่นสมุนไพร รวงผึ้ง ขี้ค้างคาว หวาย

2.5 ชาวเขาเผ่าถิ่นและเผ่าลัวะ

ชาวเขาทั้งสองกลุ่มนี้ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย บริเวณชายแดนไทยและลาวของจังหวัดน่าน คนกลุ่มนี้ถูกทางราชการเรียกรวมกันว่าชาวถิ่น ซึ่งก็มีนัยทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นคนท้องถิ่นเดิม นอกจากนี้ชาวเขากลุ่มนี้ยังถูกเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น ชาวดอย ข่าไพ่ ข่าถิ่น การสำรวจจำนวนประชากรชาวถิ่นและชาวลัวะจึงรวมคนทั้งสองกลุ่มนี้เข้าด้วยกัน และผลการสำรวจประชากรในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2538 พบอาศัยอยู่ใน 3 จังหวัด 11 อำเภอ 152 หมู่บ้าน มีประชากรรวม 48,025 คน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่าน ในจังหวัดเชียงใหม่พบที่อำเภอเชียงดาว 380 คน และจังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอเขาค้อ 10 คน (กรมประชาสงเคราะห์, 2538)

2.5.1 ประวัติและความเป็นมา

ชาวถิ่นและชาวลัวะมีประวัติความเป็นมาของเผ่าอย่างไรยังเป็นข้อสงสัยกันอยู่ ซึ่งข้อสงสัยนี้แยกออกเป็น 2 แนวทาง คือ ชนทั้งสองกลุ่มตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยก่อนแล้ว หรือเป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากประเทศลาว ซึ่งข้อสงสัยดังกล่าวก็ยังหาข้อสรุปไม่ได้แน่ชัด

Lebar (1964) คาดคะเนว่าชาวถิ่นได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย 40–80 ปีมาแล้ว ถ้านับถึงปัจจุบันประมาณ 60–110 ปี มาแล้ว

Dessaint (1987) คาดคะเนว่าชาวถิ่นได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยในปี ค.ศ. 1973 ซึ่งในระยะนั้นพวกชนกลุ่มน้อยในประเทศลาวได้กระด้างกระเดื่องและทางประเทศลาวได้ทำการปราบปรามที่เมืองงอย (Muany-Ngoi) ทำให้ชาวถิ่นบางกลุ่มได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย และในภายหลังจึงได้มีการอพยพเข้ามาอีก

ชลธิรา (2529) กล่าวว่าชาวถิ่นที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่านเรียกตนเองว่าคนลัวะ ซึ่งพบอาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณภูเขาในเขตอำเภอปัว-ทุ่งช้างมานานแล้ว ไม่ใช่ชาวเขาที่อพยพมาจากประเทศลาวเมื่อระยะร้อยกว่าปีตามผลการวิจัยของนักวิจัยชาวตะวันตก ซึ่งหน่วยงานราชการของไทยที่

เกี่ยวข้องเชื่อตามนั้น หากเป็นชนพื้นเมืองชาวลัวะดั้งเดิมที่อาศัยพื้นที่ล้านนาปัจจุบัน โดยบรรพบุรุษชาวลัวะสายนี้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณจังหวัดน่านและจังหวัดพะเยา

2.5.2 ภาษา (ภูเบช, 2529)

ภาษาถิ่นจัดอยู่ในสาขาขมุ (Khmuic) ตระกูลย่อยมอญ-เขมร (Mon-Khmer) ของกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austroasiatic) Smallery *et al.* (1976) จัดชาวเขากลุ่มนี้ตามความแตกต่างทางภาษาเป็นสองกลุ่มได้แก่

ถิ่นคลำปรัย

ถิ่นมาล

สำหรับชาวถิ่นสองกลุ่มภาษาดังกล่าว การสื่อภาษากันไม่ค่อยจะรู้เรื่องนอกจากคนที่เคยเข้าไปในหมู่บ้านของแต่ละฝ่ายมาบ้างแล้ว และสามารถจับหลักภาษาของอีกฝ่ายหนึ่งได้ จึงพอที่จะสื่อภาษากันได้บ้าง ความแตกต่างของสองกลุ่มภาษานี้อาจจะแยกได้ง่าย ๆ จากคำว่า "กินข้าว" ชาวถิ่นคลำปรัยจะใช้คำว่า "ปองจ๊ะ" ส่วนถิ่นมาลจะใช้คำว่า "ปองซา" ชาวเขากลุ่มนี้ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองจึงไม่มีการจดบันทึกประวัติความเป็นมาของเผ่า การสืบทอดทางวัฒนธรรมกระทำโดยการบอกเล่าต่อ ๆ กันมา ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งในการที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาเป็นไปได้ยาก เพราะไม่มีหลักฐานยืนยันแน่นอน ด้วยลักษณะนิสัยที่ชอบศึกษาหรือพยายามที่จะผสมผสานวัฒนธรรมของตนเองเข้ากับชาวเขาที่อยู่ใกล้เคียง โดยเฉพาะทางด้านการสื่อภาษา เช่นคนที่มีอายุบางคนสามารถพูดภาษาม้งหรือภาษาลื้อได้ โดยเฉพาะภาษาไทยภาคเหนือหรือภาษาคนพื้นราบ ส่วนใหญ่ผู้หญิงที่อายุมากมักจะพูดภาษาเหนือไม่ได้แต่ผู้ชายส่วนใหญ่จะพูดได้เกือบทั้งหมด

2.5.3 ถิ่นที่อยู่อาศัย (ภูเบช, 2529)

บ้านเรือนมักจะตั้งอยู่บริเวณต้นน้ำน่าน เช่น น้ำและ น้ำปัว น้ำคอน น้ำวาง น้ำคูน น้ำว้าและน้ำมาง ซึ่งต้นน้ำเหล่านี้อยู่ในเขตอำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว และอำเภอบ่อเกลือ ในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดน่านประเทศไทยกับแขวงชัยบุรี ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งในบริเวณดังกล่าวนอกจากชนกลุ่มนี้แล้วยังมีชนกลุ่มอื่นอาศัยอยู่อีก เช่น ชาวลื้อ ชาวลาว ชาวม้ง และชาวเย้า แต่สำหรับชาวม้งและชาวเย้านั้น มักจะอาศัยอยู่ในระดับความสูงที่สูงกว่า บ้านเรือนมักตั้งอยู่บนไหล่เขาหรือที่ราบบนภูเขา ซึ่งมีความสูงไม่ต่ำกว่า

300 ม. และไม่สูงไปกว่า 1,300 ม. จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ลักษณะหมู่บ้านจะตั้งอยู่ในพื้นที่ราบบนสันเขาซึ่งไม่ห่างจากแหล่งน้ำมากนัก

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ โดยยึดวงศ์ญาติเป็นหลักในการรวมตัว คือในกลุ่มย่อยหนึ่ง ๆ จะเป็นคนในตระกูลเดียวกัน การย้ายหมู่บ้านจะขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อม เช่นพื้นดินที่เสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกซ้ำที่บ่อย ๆ พื้นดินขาดสารอาหาร แต่สาเหตุนี้เป็นไปได้น้อยมาก เพราะชาวถิ่นทำการเกษตรแบบหมุนเวียนโดยทิ้งที่ดินให้มีการพักตัวประมาณ 10 ปี จึงจะเวียนกลับมาใช้ที่ดินผืนเดิมทำการเพาะปลูกอีก จึงจะเห็นว่าหมู่บ้านชาวถิ่นจะมีการตั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งแน่นอน สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้มีการย้ายหมู่บ้านใหม่เกิดจากการมีโรคระบาดติดต่อกันหลาย ๆ ปี

แต่ในปี พ.ศ. 2512–2513 มีสาเหตุสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านชาวถิ่นหลายหมู่บ้านต้องย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยลงมาอยู่พื้นราบ คือ การหลบภัยคอมมูนิสต์ สาเหตุนี้ทำให้หมู่บ้านถิ่นหลายหมู่บ้านต้องอพยพ เช่น บ้านห้วยตาล บ้านปางมะโก บ้านปางแก บ้านผาแดง ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านแพะกลาง อำเภอทุ่งช้าง บ้านตาป่าซาง บ้านตาน้อย บ้านสบปาง และบ้านจูน ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านป่ากลาง อำเภอปัว แต่เมื่อย้ายลงมาอยู่บนพื้นราบแล้ว ก็ยังมีการแบ่งหมู่บ้านเป็นกลุ่มหมู่บ้านเดิม ซึ่งลักษณะเช่นนี้อาจจะเป็นลักษณะที่สำคัญของชาวถิ่น การย้ายถิ่นฐานลงมาในครั้งนั้นได้สร้างปัญหาติดตามมา คือปัญหาที่ดินทำกินของชาวถิ่นเหล่านี้ เพราะเมื่ออพยพลงมายังพื้นราบที่ทำกินก็ต้องละทิ้งไปด้วย และต้องมาหาที่ทำกินใหม่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ของคนพื้นราบแล้ว ส่วนพื้นที่ที่ทางราชการจัดสรรให้ เพาะปลูกไม่ได้ผลหรือผลผลิตที่ได้ต่ำ ทำให้ชาวถิ่นต้องแสวงหาที่ทำกินใหม่ จึงมักจะเกิดปัญหาเรื่องที่ดินกับคนพื้นราบหรือชาวเขาเผ่าอื่นที่เป็นเจ้าของที่ดินเสมอ

2.5.4 ศาสนาและความเชื่อ (ภูเบธ, 2529)

ชาวเขาเผ่าถิ่นมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ หรือสิ่งที่มองไม่เห็นตัวซึ่งเรียกว่า "ผี" ภาษาถิ่นเรียกว่า "ปรอง" ผีสามารถที่จะให้คุณให้โทษแก่ชาวถิ่นที่กระทำผิดจารีตต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษเคยกำหนดไว้ ผู้กระทำผิดอาจจะเกิดการเจ็บป่วยหรืออาจจะถึงตายได้ วิถีชีวิตของชาวถิ่นจึงผูกพันธุ์อยู่กับเรื่องเหล่านี้ตลอดเวลา ผีที่สำคัญของชาวถิ่นมี 4 ชนิด คือ

ผีหมู่บ้าน (ปรองงวล)

ผีบ้านผีเรือน (ปรองเจิง)

ผีไร่ (ปรองแซ)

ผีเจ้าที่ (ปรองเจ้าตี้)

ผีหมู่บ้าน (ปรองงวล) เป็นผีที่สำคัญที่สุดของหมู่บ้านที่สามารถจะให้คุณให้โทษกับชาวเขาทั้งหมู่บ้านได้ ทุกปีจะต้องมีการเซ่นสรวง เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขและทำมาหากินได้ผลดี

ผีบ้านผีเรือน (ปรองเจิง) เป็นผีประจำแต่ละหลังคาเรือน ผีเรือนคือ ผีบรรพบุรุษของแต่ละหลังคาเรือน หรือผีบรรพบุรุษแต่ละตระกูล ในหมู่บ้านชาวถิ่นอาจจะมีอยู่หลายตระกูล ผีเรือนในแต่ละบ้านจึงแตกต่างกัน ผีเรือนก็เช่นเดียวกับผีหมู่บ้าน คือสามารถให้คุณให้โทษได้เช่นกัน ถ้าทำผิดจารีตประเพณีของตระกูล แต่การให้คุณให้โทษนี้จะเกิดเฉพาะบุคคลในเรือนหลังนั้น หรือหลังคาเรือนแต่ละหลังเท่านั้น แต่ไม่สามารถให้คุณให้โทษกับบุคคลภายนอกได้ ดังนั้นชาวถิ่นถึงไม่ค่อยจะเชื้อเชิญคนแปลกหน้าขึ้นบนบ้านเท่าใดนัก เพราะถ้าคนภายนอกทำอะไรไม่ดีไม่งามขึ้นมา บุคคลที่จะได้รับผลกระทบคือบุคคลในบ้านนั้นนั่นเอง

ผีไร่ (ปรองแซ) เป็นผีที่ชาวเขาเผ่าถิ่นให้ความสำคัญมาก เพราะชีวิตของชาวถิ่นขึ้นอยู่กับผลผลิตจากไร่ ดังนั้นในช่วงหนึ่งปีชาวถิ่นจะต้องทำการเลี้ยงผีไร่ถึงเก้าครั้ง สำหรับชาวถิ่นการเพาะปลูกผลผลิตจะดีหรือไม่นั้น นอกจากสภาพพื้นที่และสภาพดินฟ้าอากาศแล้ว การเซ่นและการเลี้ยงผีไร่ที่ถูกต้องตามกำหนดเวลาและความไม่ถูกต้องในระเบียบพิธีต่าง ๆ ในไร่อาจจะส่งผลให้ผู้กระทำหรือเจ้าของไร่เกิดการเจ็บป่วยได้ ดังนั้นพิธีต่าง ๆ ในไร่ของชาวถิ่นจึงมีมาก พิธีสำคัญ ๆ ของชาวถิ่นจะเกี่ยวข้องกับไร่โดยเฉพาะไร่ข้าวซึ่งเป็นเส้นชีวิตของชาวถิ่น

ผีเจ้าที่ (ปรองเจ้าตี้) ผีเจ้าที่เป็นผีที่สิงสถิตย์อยู่ในพื้นที่ก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้าน เมื่อจะตั้งหมู่บ้านจึงต้องมีพิธีถามหรือขอผีเจ้าที่ก่อน หลังจากนั้นจะทำศาลเพื่อให้ผีเจ้าที่ได้สิงสถิตย์อยู่ประจำและในแต่ละปีจะต้องมีการเลี้ยงผีเจ้าที่เพื่อให้ผีเจ้าที่คุ้มครองหมู่บ้านหรือคนในหมู่บ้านพ้นจากภัยพิบัติต่าง ๆ ในบางครั้งถ้าเกิดวิกฤตการณ์ที่ไม่ดีในหมู่บ้าน ชาวถิ่นก็อาจจะมาบนบานผีเจ้าที่ให้ช่วยแก้ไขหรือคุ้มครอง เมื่อผ่านพ้นวิกฤตการณ์นั้นไปแล้ว ทั้งหมู่บ้านก็จะมาทำการแก้บน การเลี้ยงผีหมู่บ้านนี้จะเป็นงานของส่วนรวมทั้งหมู่บ้านที่จะต้องมาร่วมกัน โดยร่วมกันตั้งแต่การช่วยกันออกค่าเครื่องเซ่นสรวงบูชาและการเข้าร่วมในพิธี โดยแต่ละหลังคาเรือนจะส่งตัวแทนมาหลังคาเรือนละหนึ่งคน แต่ต้องเป็นผู้ชายทั้งหมด

นอกจากผีทั้งสี่แล้ว ชาวถิ่นยังเชื่อว่ามีผีอีกหลาย ๆ ชนิดที่ทำให้ชาวถิ่นเกิดการป่วยได้เช่น ผีป่า (ปรองโย) ผีโป่ง (ปรองโป่ง) เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ชาวถิ่นเชื่อว่าถ้าผีเรือนคุ้มครองดีแล้วผีอื่น ๆ ก็ไม่สามารถทำอันตรายใด ๆ ได้ ดังนั้นสำหรับชาวถิ่น ผีเรือนจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก

นอกจากนี้ในชาวถิ่นบางกลุ่มยังมีความเชื่อในเรื่องการทำคุณไสย คือการใช้คาถาส่งสิ่งของเข้าไปในร่างคนใดคนหนึ่ง เพื่อให้เกิดการเจ็บป่วยหรือตาย เมื่อเกิดมีข้อสงสัยว่าผู้ใดถูกทำคุณไสยจะต้องหาหมอผีมาทำพิธีเป่าคาถาเพื่อเอาสิ่งที่มีผู้ส่งมาออกจากร่างผู้นั้น การทำพิธีนี้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายประมาณ 200 บาท หรือมากกว่านั้น ค่าใช้จ่ายนั้นถ้าผู้ป่วยไม่หายก็จะยังไม่ต้องจ่ายและหมอผีก็จะทำพิธีต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะหาย การรักษาจะไม่มีการใช้ยาแต่ใช้เพียงคาถาเท่านั้น

2.5.5 การถือวันกรรม (ภูเบธ, 2529)

วันกรรมคือ วันที่ชาวถิ่นงดเว้นการทำงานในไร่และมีข้อห้ามไม่ให้กระทำกิจกรรมบางอย่างในวันนั้น ซึ่งเหมือนกับวันศีล(วันพระ)ของคนไทย วันกรรมของชาวถิ่นที่สำคัญมี 2 วัน คือ

วันกรรมหมู่บ้าน (งิรายงวล)

วันกรรมผีบ้านหรือผีเรือน (งิรายปรองเงิง)

วันกรรมหมู่บ้าน (งิรายงวล) คือวันที่ชาวถิ่นในหมู่บ้านทั้งหมดหยุดการทำงานในไร่ ในวันนี้มีข้อห้ามไม่ให้ขนข้าวเข้ามาในหมู่บ้าน ในบางหมู่บ้านห้ามแม้กระทั่งคนหามหรือแบกของเข้ามาในหมู่บ้าน วันกรรมหมู่บ้านนี้ 10 วันจะถือกรรม 1 ครั้ง ในวันกรรมทุกหลังคาเรือนจะต้องถือปฏิบัติเหมือนกัน แต่ในวันนี้ทุกคนอาจจะออกไปทำกิจกรรมอย่างอื่นนอกจากงานในไร่ได้ เช่น ไปล่าสัตว์ จับปลาหรือทำความสะอาดบริเวณบ้าน การกำหนดว่าวันใดเป็นวันกรรมของหมู่บ้านนั้น เป็นการกำหนดมาตั้งแต่บรรพบุรุษและบิดามารดาจะเป็นผู้บอกแก่บุตรหลานของตนว่าวันใดเป็นวันกรรมหมู่บ้าน และมีข้อห้ามและข้อกำหนดว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร

วันกรรมผีบ้านหรือผีเรือน (งิรายปรองเงิง) ชาวถิ่นในแต่ละหลังคาเรือนนับถือผีบรรพบุรุษของตระกูลเป็นผีเรือน (ปรองเงิง) ในหมู่บ้านชาวถิ่นแต่ละหมู่บ้านนอกจากจะต้องถือกรรมผีหมู่บ้านซึ่งถือวันกรรมวันเดียวกันทั้งหมู่บ้านแล้ว แต่ละบ้านหรือแต่ละหลังคาเรือนจะต้องถือวันกรรมของแต่ละหลังคาเรือนอีก 1 วัน ในตระกูลหนึ่ง ๆ จะถือวันกรรมผีเรือนวันเดียวกันหมด ทั้งหมู่บ้านเช่น ตระกูลอะโบงจะถือวันกรรมผีเรือนในวันแปลิ๊ก (ตามวันนับของชาวถิ่น) ทั้งหมู่บ้านเป็นต้น ดังนั้นวันกรรมผีเรือนของแต่ละหลังคาเรือนอาจไม่ตรงกัน ถ้าเป็นตระกูลที่ต่างกัน การถือวันกรรมผีเรือนนี้ 10 วันจะถือกรรม 1 ครั้งเช่นกัน ในวันกรรมผีเรือนมีข้อห้ามคือ คนในบ้านจะทำงานบ้านไม่ได้ ห้ามตำข้าว ห้ามเผาพริกในบ้าน ห้ามออกไปหาของป่า ห้ามตัดไม้สด

บางตระกูลห้ามแม้กระทั่งการจับมือดพร้าต่าง ๆ ซึ่งทุกคนในตระกูลต้องถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด

แต่อย่างไรก็ตามศาสนาพุทธและศาสนาคริสต์ ได้เผยแพร่เข้าไปสู่สังคมชาวถิ่นเป็นเวลานานมาแล้ว โดยเฉพาะในปัจจุบันได้มีการจัดส่งพระธรรมจาริกเข้าไปจำพรรษาและเผยแพร่ศาสนาพุทธในหมู่บ้านชาวถิ่นหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านป่ากลาง บ้านน้ำพี้ บ้านหนองปลา บ้านน้ำสอด และบ้านสะกาดเป็นต้น นอกจากนี้กรมประชาสงเคราะห์ร่วมกับวัดศรีโสดา จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดบรรพชาอุปสมบทภิกษุสามเณรชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ทุกปี ในจำนวนนี้มีชาวถิ่นเข้ารับการบรรพชาอุปสมบทปีละหลายรูป แต่อย่างไรก็ตามชาวถิ่นส่วนใหญ่เมื่อกลับเข้าไปในหมู่บ้าน ก็กลับไปยึดถือเรื่องไสยศาสตร์อีก

2.5.6 โครงสร้างทางประชากร (ภูเบธ, 2529)

ชาวถิ่นตั้งหมู่บ้านอยู่หนาแน่นในเขต 4 อำเภอ คือ อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว และอำเภอบ่อเกลือ จำนวนประชากรชาวถิ่นพบในอำเภอปัวมากที่สุด รองลงมาที่อำเภอบ่อเกลือ อำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้างตามลำดับ จากโครงการสำรวจประชากรชาวเขาในจังหวัดน่านเมื่อปี พ.ศ. 2538 ประชากรชาวถิ่นในจังหวัดน่านมีทั้งหมด 47,635 คน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับชาวเขาเผ่าอื่นในประเทศไทย ชาวถิ่นมีจำนวนประชากรมากเป็นอันดับ 5

ลักษณะครอบครัวของชาวถิ่นเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยว คือมีสามี ภรรยาและลูก และนิยมมีผัวเดียวเมียเดียว ในบางบ้านอาจจะมีบิดามารดาของทางฝ่ายหญิงที่มีอายุมากและไม่สามารถทำการเกษตรเลี้ยงตัวเองได้มาอาศัยรวมอยู่ด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในแต่ละครัวเรือนของชาวถิ่นจะมีสมาชิกในครัวเรือนไม่มากและเป็นครอบครัวเล็ก ๆ เท่านั้น

2.5.7 การสืบทอดตระกูล (ภูเบธ, 2529)

ชาวเขาเผ่าถิ่นมีการสืบทอดตระกูลกันทางฝ่ายหญิง คือผู้ชายเมื่อแต่งงานจะต้องเปลี่ยนมาเป็นตระกูลของฝ่ายหญิง การสืบทอดตระกูลของชาวถิ่นหมายถึงการนับถือผีบรรพบุรุษ ผู้หญิงจะต้องเป็นฝ่ายถือผีตระกูลของตนตลอดไป ผู้ชายเมื่อแต่งงานจะต้องเปลี่ยนมานับถือผีบรรพบุรุษของทางฝ่ายหญิง ถ้าหากผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว เปลี่ยนไปนับถือผีของตระกูลฝ่ายชาย ผู้หญิงคนนั้นจะถูกตัดขาดออกจากตระกูลทันที โดยผู้หญิงคนนั้นจะกลับขึ้นไปบนบ้านมารดาของตนไม่ได้

เป็นอันขาด ถึงแม้ว่ามารดาหรือบิดาป่วยหนักกำลังจะตาย ผู้หญิงคนนั้นก็ไม่สามารถขึ้นไปเยี่ยมเยียนบนบ้านได้

ผลจากการสืบทอดตระกูลของชาวถิ่น เมื่อผู้ชายชาวถิ่นแต่งงานจะต้องเปลี่ยนไปนับถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิง คือถือผีเรือนของฝ่ายหญิง การถือวันกรรมก็จะต้องเปลี่ยนไปตามฝ่ายหญิงถึงแม้ว่าจะแยกเรือนออกมาจากบ้านของบิดามารดาของฝ่ายหญิงแล้วก็ตาม ถ้าฝ่ายชายไม่ยอมถือผีบรรพบุรุษของฝ่ายหญิงหรือไม่ยอมเปลี่ยนการถือวันกรรมก็ต้องหย่าขาดจากกัน ถ้าฝ่ายหญิงไม่ยอมหย่าขาดจากฝ่ายชาย ญาติของฝ่ายหญิงจะตัดผู้หญิงคนนั้นออกจากตระกูล และห้ามผู้หญิงคนนั้นขึ้นไปบนบ้านของมารดาอีกต่อไป

2.5.8 ลักษณะเศรษฐกิจ (ภูเบธ, 2529)

ชาวเขาเผ่าถิ่นเหมือนกับชาวเขาเผ่าอื่นทั่วไป คือมีอาชีพหลักขึ้นอยู่กับการเกษตร คือการทำไร่ อาชีพรอง คือการหาของป่าและล่าสัตว์ ในด้านการเกษตรนั้นชาวถิ่นทุ่มเทแรงงานเกือบจะทั้งหมดกับการทำไร่ข้าว เพราะสิ่งที่ชาวถิ่นคำนึงมากที่สุด คือ การมีข้าวบริโภคตลอดทั้งปี ถ้าปีใดข้าวขาดแคลนปีนั้นจะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวถิ่นเป็นอย่างมาก การที่ชาวถิ่นให้ความสำคัญกับไร่ข้าวมากนี้เองทำให้การทำไร่ข้าวมีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมายและเป็นพิธีที่สำคัญและเกือบจะเป็นเอกลักษณ์หรือเป็นประเพณีของชาวถิ่นเลยก็ว่าได้ พิธีสำคัญดังกล่าวได้แก่ พิธีทำโสลดและพิธีกินดอกแดงหรือเลิกดอกแดง ซึ่งจะพบพิธีนี้ในทุกหมู่บ้าน

ลักษณะการใช้แรงงานในไร่ข้าว เนื่องจากครอบครัวชาวถิ่นมีขนาดเล็กแรงงานในครัวเรือนจึงมีน้อย ชาวถิ่นมีวิธีการแก้ไขปัญหานี้โดยการเอามื้อ(การลงแขก) ในกลุ่มญาติพี่น้องหรือในกลุ่มย่อย ๆ ของตน การลงแขกจะหมุนเวียนไปเรื่อย ๆ เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกันในหมู่เครือญาติ การลงแขกจะกระทำในระยะที่สำคัญ ๆ เช่น ระยะถางไร่ ระยะเพาะปลูก ระยะเก็บเกี่ยวและระยะขนข้าวกลับมาหมู่บ้าน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าพืชไร่ที่สำคัญของชาวถิ่นก็คือข้าว แต่อย่างไรก็ตามชาวถิ่นในบางหมู่บ้านมีการปลูกพืชไร่ที่เป็นพืชรองอีก เช่น ข้าวโพด ฝ้าย ข้าวฟ่าง และบางหมู่บ้านมีการปลูกฝิ่นเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนและเป็นพืชเศรษฐกิจ

ในหมู่บ้านชาวถิ่นหลายหมู่บ้านมีพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้อย่างดีอีกอย่างหนึ่ง คือเมี่ยง ชาวถิ่นมีความชำนาญในการทำเมี่ยงมากและเป็นที่ขึ้นชื่อในจังหวัดน่าน หมู่บ้านที่เคยพบ เช่น บ้านสะกาด บ้านเกวต บ้านกอก และบ้านชี ในอำเภอปัวและอำเภอเชียงกลาง มีรายได้จากเมี่ยงทำให้หมู่บ้านมีสภาพเศรษฐกิจดีกว่าชาวถิ่นในหมู่บ้านอื่น

นอกจากรายได้จากพืชไร่บ้างเล็กน้อยแล้ว รายได้อีกส่วนหนึ่งได้จากการเก็บของป่าขาย เช่น ดอกก๋ง หัวข้าวเย็น ลูกชิดหรือลูกต๋าว และมีการล่าสัตว์บ้าง แต่การล่าสัตว์ส่วนใหญ่จะเก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือนมากกว่า

นอกจากการเก็บของป่าขายแล้ว บางหมู่บ้านยังมีอาชีพในการทำเกลือขาย บ่อเกลือที่ชาวถิ่นทำขายมีอยู่ด้วยกัน 3 บ่อในเขตตำบลบ่อเกลือเหนือ คือ บ่อหยวก บ่อน่าน และบ่อเวร ในแต่ละปีจะมีการทำเกลือในระยะเดือน กุมภาพันธ์–เมษายน ซึ่งเป็นเดือนที่มีอากาศร้อน ฝนไม่ตกและเป็นระยะว่างจากการทำไร่ การต้มเกลือแต่ละครั้งชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้านจะออกไปต้มเกลือที่บ่อ โดยจะไปปลูกกระท่อมเล็ก ๆ กินอยู่หลับนอนใกล้ ๆ บ่อเกลือนั้น และเมื่อถึงเวลากลับทุกครอบครัวก็จะกลับพร้อมกัน และหลังจากนั้นจะห้ามไม่ได้ตักน้ำเกลืออีกจนกว่าจะถึงฤดูต้มเกลือในปีต่อไป ในตำบลบ่อเกลือใต้มีบ่อเกลือในบ้านบ่อหลวง การผลิตเกลือที่หมู่บ้านนี้จะทำกันเกือบตลอดปี แต่จะห้ามไม่ให้ผลิตในช่วงเข้าพรรษา การผลิตเกลือที่บ้านบ่อหลวงเป็นการผลิตปริมาณมากเพื่อจำหน่าย คนที่นี่มีความเชื่อและประเพณีปฏิบัติแตกต่างจากชาวถิ่น เนื่องจากคนในหมู่บ้านทั้งหมดเป็นคนเมือง

ชาวถิ่นบางหลังคาเรือนจะออกไปรับจ้างชาวเขาเผ่าอื่น หรือคนพื้นราบถางไร่หรือกำจัดวัชพืช บางรายจะทำเครื่องจักสานเล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้ใช้ในครัวเรือน และบางส่วนนำไปขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่ายในครอบครัว บางครอบครัวใช้เวลาว่างหลังเก็บเกี่ยวพืชไร่ไพหญ้าคา โดยการนำต้นหญ้าคาตากแห้งมาเย็บเป็นตับ ซึ่งส่วนหนึ่งจะเก็บไว้สำหรับซ่อมแซมบ้านของตนเองและอีกส่วนหนึ่งจะนำไปขาย

นอกเหนือจากการเกษตรคือการทำไร่แล้ว ชาวถิ่นมักจะเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้สอยภายในครัวเรือน เช่น ไก่ หมู เลี้ยงไว้เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา โดยเฉพาะไก่ต้องใช้ประกอบพิธีหลายอย่างมาก ทั้งพิธีในไร่ข้าวซึ่งปีหนึ่งจะต้องทำถึง 9 ครั้ง แต่ละครั้งจะต้องมีไก่เป็นเครื่องเซ่นเสมอ นอกจากนั้นเวลาเจ็บป่วยชาวถิ่นจะต้องทำพิธีเรียกขวัญและเลี้ยงผีเรือนก็จะต้องใช้ไก่ในการประกอบพิธีทุกครั้งเช่นกัน สำหรับสุนัขจะเลี้ยงไว้เฝ้าบ้านหรือล่าสัตว์ แต่ในบางหมู่บ้านการเลี้ยงผีไร่ และผีบ้านก็จะใช้สุนัขเลี้ยงผีไร่เช่นกัน บางหมู่บ้านจะเลี้ยงวัวและควายเพื่อให้คนพื้นราบเช่าไปทำนาและขนส่งผลผลิตจากไร่

2.5.9 การปกครอง (ภูเบธ, 2529)

หมู่บ้านชาวถิ่นประกอบไปด้วยกลุ่มย่อย ๆ หลายกลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจะเป็นการรวมกันของกลุ่มเครือญาติ ในแต่ละกลุ่มมีผู้นำของกลุ่ม คือ ผู้อาวุโสในตระกูลซึ่งเป็นผู้นำที่ชาวเขาแต่ละ

ตระกูลเชื่อฟัง นอกจากนี้ผู้ประกอบพิธีทางศาสนา หรือหมอผี เป็นบุคคลอีกคนหนึ่งที่ชาวถิ่นเชื่อฟัง และเป็นบุคคลสำคัญที่ตัดสินว่าการกระทำของบุคคลใดบุคคลหนึ่งผิดจารีตประเพณีหรือไม่ แต่ในระยะหลังทางราชการได้มีการจัดตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นเป็นทางการ แต่การจัดตั้งบางครั้งไม่เป็นที่ยอมรับของชาวถิ่น เช่น บ้านน้ำพิ บ้านแพะกลาง ซึ่งเป็นหมู่บ้านใหญ่และประกอบด้วยกลุ่มย่อยหลายกลุ่ม ทำให้การปกครองเป็นไปด้วยความยากลำบาก และมักจะเกิดความขัดแย้งกันระหว่างชาวบ้านกับผู้ใหญ่บ้านเสมอ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University